

הרב ינון ויסמן

בלימודי הירושלמי לעניין חלה

(ירושלמי חלה פ"א ה"א)

על המשנה "חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון", מביאה הגמרא שלשה לימודים למקור. הגמרא בבבלי (מנחות ע:): מביאה רק לימוד אחד (הלימוד השני בירושלמי) "אמר ריש לקיש אתיא לחם לחם ממצה כתיב הכא והיה באכלכם מלחם הארץ וכתיב התם לחם עוני". והר"ש הביא את כל הלימודים שבירושלמי "אמרי' בירושלמי (הל' א) אי כתיב (במדבר טו) והיה באכלכם לחם הארץ הייתי אומר כל הדברים יהיו חייבין בחלה ת"ל מלחם ולא כל לחם אי מלחם ולא כל לחם אין לי אלא חטים ושעורים בלבד ת"ל ראשית עריסותיכם ריבה הכל ובשם רבי שמעון נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה מה לחם האמור בפסח דבר שהוא בא לידי חמץ ומצה אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי חמץ ומצה ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי חמץ ומצה אלא חמשת המינים בלבד ושאר כל המינים אינן באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרוחן רבי שמעון בר נחמן שמע כולהון מן הדא (ישעיה כח) ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכסמת גבולתו ושם חטה אלו חטים שורה זו שבולת שועל ולמה נקראת שורה שהיא עשויה כשורה שעורה אלו שעורים נסמן זה שיפון הכוסמת אלו הכוסמין גבולתו עד כאן גבולתו של לחם". והרמב"ם בפהמ"ש הביא רק את הטעם של הבבלי.

והגר"א כתב בשנו"א לגבי הלימוד הראשון "ת"ל ראשית עריסותיכם ריבה ופריך וריבה הכל ומשני דכתיב מלחם הארץ כצ"ל". ולפי הגרסא שלנו ובפשטות זו הגרסא שהיתה לר"ש, הריבוי בא לרבות רק את שלשת המינים הנותרים, ולא את כל שאר המינים, ולדעת הגר"א הריבוי מרבה גם את שאר המינים, אלא שישנו מיעוט "מלחם הארץ". ונראה שתלוי במחלוקת רש"י ותוס' במנחות לגבי הלימוד של חמשת המינים. וכמ"ש תוס' (מנחות שם ד"ה "אתיא") "אתיא לחם לחם ממצה – פי' בקונטרס מה מצה חמשת מינין ולא אורז ודוחן וקשה דהוה ליה למידק כדדייק לעיל הני אין אורז ודוחן לא אלא נראה דאיצטריך לרבות חמשת מינין דלא תימא דוקא שעורין דמייתי עומר מיניה". כלומר שנחלקו האם יש למעט שאר מינים, או שאין מרבים אותם כלל.

ונראה שנפ"מ בין הלימודים הוא מינים אחרים כמו קרמית שלטעמים של הירושלמי (הראשון והשלישי), לכו"ע אין חייבים בחלה, שהרי אינו תלוי בהחמצה, אף לדעת ר"י בן נורי הסובר שקרמית ודוחן מחמיצים, כיון שהתורה רבתה רק את שלשת המינים. ולכן הביאה הגמרא את המחלוקת לגבי קרמית, לאחר שהביאה את הטעם השני.

ובהמשך אומרת הגמרא "תמן תנינן תפוח שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימצה הרי זו אסורה. תני רבי יוסי אומר מותר". וכתב הרמב"ם (תרומות פט"ו ה"ד) "כבר ביארנו בהלכות איסורי מאכלות שהמחמץ והמתבל אוסר בכל שהוא, לפיכך אם ריסק תפוח של תרומה ונתנו

לתוך העיסה והחמיצה כל העיסה מדומעת ואסורה לזרים". והקשו הפר"ח (יו"ד סי' צח סק"ז ד"ה "ואכתי", "מעטה") והחוו"ד (שם ביאורים סק"ג ד"ה "והנה") על הרמב"ם, שהרי בהלכות מאכ"א (פט"ז ה"א) כתב "כל השיעורים האלו שנתנו חכמים לדבר האסור שנתערב במינו המותר בשלא היה הדבר האסור מחמץ או מתבל... אבל אם היה מחמץ או מתבל, או דבר חשוב אסור בכל שהוא". וא"כ מדובר רק במין במינו, והדיון אצלנו הוא על מין בשאינו מינו.

ותרץ הפר"ח שכונת הרמב"ם מין במינו וכ"ש מין בשאינו מינו. והחוו"ד חילק בין אם הוא עצמו מחמץ או שהיתה כבר עיסה מוחמצת. ואולם קצת דחוק ברמב"ם במה שכתב בהי"ד "תבלין שהם שנים או שלשה שמות ממין אחד או שלשה מינין משם אחד מצטרפין לתבל ולאסור וכן לחמץ, כיצד שאור של חטין ושאור של שעורים הואיל ושם שאור אחד הוא אינן כמין ושאינו מינו, אלא הרי הן כמין אחד ומצטרף לשער בהן כדי לחמץ בעיסה של חטין אם היה טעם שניהם טעם שיעורים" (ובפר"ח העיר על כך). וכן משמע מה"ב "כיצד שאור של חטין של תרומה שנפל לתוך עיסת חטין של חולין ויש בו כדי לחמץ הרי העיסה כולה מדומע, וכן תבלין של תרומה שנפלו לקדרת חולין ויש בהן כדי לתבל והן ממין החולין הכל מדומע". וכן מפירוש הרמב"ם על המשנה בערלה (פ"ב מ"ו) "כל המחמץ והמתבל והמדמע בתרומה ובערלה ובכלאי הכרם אסור... ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע להחמיר מין במינו להקל ולהחמיר מין בשאינו מינו", שכתב "לפי שכבר אמר במה שקדם המחמץ והמתבל מדמע ולא ביאר שזה במינו בלבד, שאל ואמר ולמה אמרו כל המחמץ, וכו', ובאה התשובה מובלעת במשל, כלומר באמרו כיצד, וכאלו אמר כן הוא שלא יהא מדמע להחמיר אלא במינו".

ובדין תפוח סחוט, כתב הירושלמי "רבי אחא רבי אבהו בשם רבי יוסי בן חנינא מה פליגין במחמץ במימיו אבל במחמץ בגופו דברי הכל מותר. ר' יוסי כדעתי' דו אמר תמן אין תבשילו תבשיל ברור. וכן הוא אומר הכא אין חימוצו חימוץ ברור. וכמה דאת אמר אין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד". והרדב"ז הביא דין זה (הלכות תרומות פט"ו ה"ה) "והא דתנן תפוח שריסקו וכו' דוקא שריסקו והחמין במימיו אבל בגופו לא והכי איתא בירושלמי". אבל הרמב"ם לא הביא את הירושלמי.

ובבבלי "ת"ר אין מחמיצין בתפוחים משום רבי חנינא בן גמליאל אמרו מחמיצין רב כהנא מתני לה ברבי חנינא בן תרדיון כמאן אזלא הא דתנן תפוח שריסקו ונתנו בתוך העיסה וחימצה הרי זו אסורה כמאן לימא רבי חנינא בן גמליאל היא ולא רבנן אפי' תימא רבנן נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשה מיהא הוי".

ונראה שדין זה שייך רק לפי הלימוד המוזכר בבבלי, שנלמד מחמץ, אבל לשני הלימודים הנוספים בירושלמי, ודאי שתפוח אינו נחשב מחמץ, כיון שאינו נלמד מחמץ.

נחלקו הרמב"ם והראב"ד בדין של מי פירות, שהרמב"ם כתב (הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ב) "חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים לעולם אינם באין לידי חמוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק הרי זה מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין". והשיג עליו הראב"ד "א"א אין דבר זה פשוט ולא הכל מודים בו דנהי דאין עושין חמץ גמור ואין חייבים על חמוצו כרת אבל נוקשא הוי מיהת ואסור".

וכראב"ד נראה מהגמרא במנחות (נד.) "ת"ר מחמיצין בתפוחים משום רבי חנינא בן גמליאל אמרו מחמיצין רב כהנא מתני לה ברבי חנינא בן תרדיון כמאן אזלא הא דתנן תפוח שריסקו ונתנו בתוך העיסה וחמיצה הרי זו אסורה כמאן לימא רבי חנינא בן גמליאל היא ולא רבנן אפי' תימא רבנן נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשה מיהא הוי". וע"ק על הרמב"ם מפ"ו ה"ה "מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח". והקשה הלח"מ "מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח. יש להקשות על רבינו דמקרא דלא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות מפקינן דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו כו' והאי אינו בא לידי חמוץ וא"כ לכאורה נראה דהדין עם הוראתי מי שכתב שאמר ה"ה וראיתי מי שתירץ דמלא תאכל עליו חמץ לא ממעטינן אלא דברים שאינם באים לידי חמוץ בשום צד ואופן בעולם אבל מצה שנילושה במי פירות הרי המצה היא באה לידי חמוץ אלא שהמים גרמו לה שלא תחמיץ ולא ממעטינן מהאי קרא ודבר נכון הוא". (ועיי' מ"מ, ותרופ' נוסף בלח"מ).

וכן פסק הרמב"ם (ביכורים פ"ו ה"ב) "עיסה שנילושה ביין או שמן או דבש... חייבין בחלה". ואע"פ שאינו מחמיץ.

ולפי תרופ' הלח"מ מובן שהדבר שנלמד מחמץ הן לעניין חיוב חלה והן לעניין יציאה במצת מצוה, זה רק החומר של הדגן, אך לא במחמיץ.

ולפ"ז ניתן להבין גם במחמיץ לעניין מין במינו, שהדבר שנדרש בו מין במינו הוא תערובת מצד הדגן המחמיץ, שאם מעורב בו דגן אחר שמחמיץ, צריך שיהיה מין במינו, אבל במה שגורם את ההחמזה, כלומר הנוזל, לא שייך שיהיה מין במינו, כיון שההגדרה של חמץ הוא דגן ונוזל.

ובתפוח ישנן שתי אפשרויות, או הנוזל של התפוח, שאז מדובר על דבר שאינו צריך להיות מין במינו כיון שמדובר על הנוזל, ולכן פשוט שמדובר בתפוח מרוסק, והרמב"ם לא צריך לציין זאת. אבל אם מדובר בתפוח עצמו, ודאי שאינו אוסר בכלשהוא, כיון שמדובר במין בשאינו מינו, ולכן לא ציין הרמב"ם חילוק זה.

